

DEMOKRATIJA, KULTURA DIJALOGA, TOLERANCIJA I ETNIČKI ODNOSI U BOSNI I HERCEGOVINI

PREGLEDNI NAUČNI RAD

DOI 10.7251/DEFSR4922009V	UDK 316.647.5:323.28(497.6)	COBISS.RS-ID 135428353
---------------------------	-----------------------------	------------------------

Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor¹
Boris Trivanović, MA²

Apstrakt: Današnja Bosna i Hercegovina predstavlja izrazito segmentiranu državu i društvo uzevši u obzir etničke, regionalne, religijske i kulturno-istorijske razlike koje nesumnjivo postoje unutar države. Kao državom sa složenim državnim uređenjem, Bosnom i Hercegovinom dominiraju suprotstavljeni i partikularni nacionalni i socijalni interesi koji ne doprinose uspostavljanju zajedništva i društvenog kompromisa. Nakon pada komunističke ideologije i ulaska u dugotrajni proces političke i ekonomske tranzicije, Bosnu i Hercegovinu oblikuju nacionalni ekskluzivizam i etnocentrizam, odnosno nacionalni (kolektivni) identiteti što neizbježno dovodi do toga da se u potpunosti zanemaruje pojedinac (građanin) kao osnova razvoja građanskog društva u punom obimu. Pomenute negativne tendencije, uz primjetnu izostalost demokratske tradicije na koju bi se moglo osloniti i nizak stepen obrazovanosti stanovništva, u značajnoj mjeri usporavaju politički i privredni razvoj, te uspješnu izgradnju demokratije u državi. S druge strane, etnički odnosi igraju presudnu ulogu u raspodjeli političke moći u državi i iako sam etnicitet se može javiti kao izvor problema i nestabilnosti u državi i društvu, on ujedno može državnim režimima poslužiti kao korisno političko sredstvo za izgradnju stranke, mobilizaciju građana i suzbijanje opozicije. U cilju postizanja trajnog rješenja etničkih sukoba u Bosni i Hercegovini nužna je korjenita promjena u

1 Fakultet bezbjednosnih nauka Univerziteta u Banjoj Luci;
kontakt: dusko.vejnovic@unibl.org

2 Evropski defendologija centar Banja Luka;
kontakt: boristrivanovic@yahoo.com

raspodjeli političke moći i uticaja u društvu, u okviru koje je naglasak na etničkom preuređenju policije i vojske kao osnova sistema bezbjednosti. U Bosni i Hercegovini izgradnja države u velikoj mjeri ima primat u odnosu na izgradnju nacije na šta ukazuju različiti indikatori kao što su centralizacija moći, izgradnja vojske i policije i jačanje birokratskog aparata. Kako bi se kontinuirano jačao razvoj demokratije u državi, potrebno je permanentno raditi na razvoju i osnaživanju dijaloga i tolerancije između tri etničke grupe, unaprijeđivanju razumijevanja drugih kultura i usvajanju kulturnog pluralizma.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, demokratija, etnički odnosi, nacionalne i vjerske podjele, dijalog, tolerancija.*

1. Izazovi u izgradnji demokratskog pluraliteta u Bosni i Hercegovini kao segmentiranoj državi

Kada se uzmu u obzir etnička, regionalna, religijska i kulturno-istorijska obilježja Bosne i Hercegovine kao države i društvene zajednice, nesumnjivo se dolazi do zaključka da ona predstavlja izrazito segmentiranu državu i društvo. Ipak, uprkos svim tim specifikumima, političko strukturiranje Bosne i Hercegovine kao države ne prihvata ovaj faktički pluralitet, što već samo po sebi ukazuje na probleme u izgradnji demokratije, a naročito savremene, pluralističke demokratije, koja izvire iz političkog subjektiviteta različitih organizacija, regija, grupa, kolektiviteta, kao i etničkih zajednica.

Etnocentrizam i nacionalni ekskluzivizam, kao dominantni principi u Bosni i Hercegovini, u značajnoj mjeri ometaju i usporavaju politički, privredni i ukupan društveni razvoj, te uspješnu izgradnju demokratskog uređenja države, koji su od suštinskog značaja za svaku državu koja je nastala nakon pada komunističke ideologije početkom devedesetih godina dvadesetog vijeka. Sva današnja postkomunistička društva, uključujući Bosnu i Hercegovinu, odlikuje negativna tendencija promovisanja prvenstveno nacionalnih (kolektivnih) identiteta, što neizbježno dovodi do zanemarivanja individualnog samopoštovanja koje se označava kao nepoželjna karakteristika. Nakon pada komunističkih poredaka, desio se svojevrsan paradoks u kojem su nacionalni kolektivismi, pružajući otpor "socijalističkom kolektivismu", zatrli individualizam koji je na području Bosne i Hercegovine tokom istorije već svakako bio nerazvijen.

Kao i u velikom broju postkomunističkih društava, u Bosni i Hercegovini je primjetna izostalost demokratske tradicije što dovodi do toga da se ne uočava stvarna diferencijacija autonomnih sfera društvenog života, odnosno razvijena politička svijest. Neposredna posljedica postojanja takvih uslova je političko proizvođenje jedinstva motivisano ideološkim razlozima, koje je prije bilo klasno jedinstvo, a sada je u pitanju nacionalno jedinstvo. Nedostatak razvijene demokratske tradicije iz prethodnih perioda i danas ima za posljedicu nepostojanje jasne podjele na građansko društvo i političku državu, iako "proces evropskih integracija, pored preuzimanja komunitarnih tekovina, istovremeno podrazumeva tranziciju iz sistema „real-socijalizma“ s planskom privredom ka liberalno-demokratskom političkom uređenju, s ekonomijom koja funkcioniše po principu slobodnog tržišta" (Dmičić, 2010, str. 227).

U Bosni i Hercegovini ostvaruje se svojevrsna simbioza komunističkog i nacionalističkog kolektivizma i to na štetu demokratije, što je karakteristika većine postkomunističkih društava uz izvjesne razlike koje su uslovljene društveno-istorijskim, etno-kulturnim, kao i drugim specifičnostima. Upravljačke strukture uspostavljene na takvim osnovama nisu u stanju stabilizovati politički poredak, svaki kompromis koji takve strukture postignu je isključivo kompromis za osvajanje i permanentno zadržavanje vlasti usmjeren protiv demokratskih vrijednosti, a "usled osiromašjenja Republike Srpske i Bosne i Hercegovine mi nemamo istinske pluralističke punktove koji bi mogli da se odupru režimu i brane svoju nezavisnost" (Vejnović, 2003, str. 7).

Pored nedostatka demokratske tradicije, upravo je nacionalni kolektivizam najveća prepreka demokratskom uređenju Bosne i Hercegovine, jer svaki sistem koji pojedincu pretpostavlja nacionalne, klasne i dr. interese, nauštrb interesa i ciljeva samog pojedinca je u svojoj suštini nedemokratski sistem.

Nacionalni kolektivizam je naslijedio i preuzeo već izgrađen model klasnog kolektivizma koji je dominirao unutar komunističkog poretka i koji je pojedincu uskraćivao politički subjektivitet i lišavao ga slobode, a bez tih elementarnih liberalnih pretpostavki ne postoji ni demokratija. Demokratija kao sistem vlasti je način da se narod, koji je često podanički i

podložan manipulacijama, formira kao politički osviješten demos. Država i društvo koji su uređeni na demokratskim osnovama predstavljaju najbolje moguće društvo i najbolju moguću državu, prvenstveno jer mehanizmi demokratskog uređenja društva i države u određenim društveno-istorijskim uslovima maksimiziraju saglasnost, a ujedno minimiziraju prinudu.

2. Etnički odnosi i raspodjela političke moći u Bosni i Hercegovini

Odnos između etničkih grupa i države Bosne i Hercegovine je višestran i dinamičan odnos. Prilikom donošenja rješenja u odnosu na sastav svojih organa prinude, kreatori državne politike najčešće ne prepuštaju slučaju rješavanje takvih krucijalnih pitanja. Naprotiv, stvaraoci državne politike podijelili su stanovništvo po etničkom principu i primjenom tog principa se rukovode pri izboru socijalnih baza za regrutaciju u različitim vrstama konflikta. Odnos etničke identifikacije i države je veoma složen i dok etnička identifikacija može imati uticaj na oblikovanje države, mnogo češće država može oblikovati i u stvarnosti i oblikuje međuetničke odnose i etničke identitete. Dakle, etnicitet je kategorija političke prirode kako po tome što služi kao osnov za mobilizaciju interesnih grupa tako i po tome što predstavlja presudni faktor u stvaranju, razvoju i održavanju države kao najmoćnijeg političkog aparata.

Savremena politička teorija dolazi do zaključka da izgradnja države i izgradnja nacije ipak nisu tako nerazmrsivo isprepleteni kako su to zaključivali teoretičari modernizacije. U Bosni i Hercegovini izgradnja nacije i izgradnja države ne samo da predstavljaju dva potpuno odvojena istorijska procesa, nego izgradnja države u velikoj mjeri ima primat u odnosu na izgradnju nacije. Na nadmoć države nad nacijom ukazuju različite tendencije kao što su centralizacija moći, izgradnja vojske i policije, jačanje birokratskog aparata, kao i militarizacija mnogih prvenstveno političkih pitanja.

Kao jasni indikatori usmjerenosti na državu javljaju se dvije pojave: sve veći neuspjeh centralnih kreatora politike u pogledu izgradnje nacije i reakcija na tendencije miješanja stranih sila. Vladajući poreci osnažuju naciju isključivo ukoliko je izvjesno da mogu sa uspjehom kontrolisati mobilizaciju naroda u cilju osnaživanja sopstvenog dominantnog položaja, dok

je suprotna tendencija prisutna kada mobilizacijske snage izražavaju podršku takvim porecima. Kako postaje očito da jačanje nacije sadrži potencijalne rizike za centralnu vlast, režimske elite nastoje ili kanalisati narodnu mobilizaciju u državno usmjerene tokove ili demobilisati obične građane, te takvim djelovanjem jačaju državne institucije i tako se okreću izgradnji države.

Supremaciji države nad nacijom doprinose i inostrana uplitanja, putem međuvladinih programa pomoći, multilateralnih zajmova i ulaganja, čime se neposredno pojačava uloga birokratskih, vojnih i policijskih institucija države-primaoca, koje su glavni kanali primanja takvih inostranih pomoći i ulaganja.

Države su specifične političke organizacije koje se razlikuju od drugih oblika političkih organizacija po tome što imaju monopol na moć prinude. Međutim, ukoliko autoritet države zavisi isključivo o prisili, ona ne može biti trajna i efikasna u vršenju svojih funkcija. Uprkos tome, u stvaranju većine državnih sistema politička elita u znatnoj meri upotrebljava upravo prinudu, te pretpostavlja da ima na raspolaganju mogućnost prinude.

Kako bi se razumjeli procesi i načini jačanja države potrebno je razmotriti odnose između raznih državnih organa (birokratija, vojska, policija, poludržavne korporacije) s jedne strane i odnose države i etničko-klasne društvene stratifikacije s druge strane. Etnicitet se može posmatrati sa više aspekata, pri čemu se može javiti kao izvor problema u državi i društvu, ali takođe može državnim režimima poslužiti kao vrlo korisno političko sredstvo i državni instrument za izgradnju stranke, mobilizaciju građana i suzbijanje opozicionih snaga. Ključ za razvoj u politici Bosne i Hercegovine je sposobnost postojećih političkih institucija i procesa da predvide i pronalaze relevantna rješenja za javne probleme koji se stalno mijenjaju.

Bosna i Hercegovina je etnički fragmentirana zajednica čijem konstituisanju je prethodio etnički sukob. Na sam etnički sukob uticali su različiti faktori kao što su klasa, kultura, institucionalne strukture kao i vanjski činioci. Nizak nivo povjerenja među različitim kulturama i razlika u moći su dovela do nastanka etničkih neprijateljstava. Takođe, sukobu su doprinijeli zloupotreba sile, te paradoksalno i nedostatak sile. Zloupotreba sile proizvodi nepravednu raspodjelu državne moći i javnih službi, dok

nedostatak sile dovodi do eskalacije sile bez realnog povećanja osjećaja sigurnosti običnih građana. Oba navedena elementa (zloupotreba i nedostatak sile) proizlaze iz toga što se državna elita prvenstveno posvećuje održavanju državnog poretka. Zanemariti ulogu sile u formiranju međuetničkih odnosa u državi znači formulisati nerealnu politiku. Policija i vojska i njihovi međusobni odnosi su dio uzroka etničke polarizacije, a ne isključivo dio reakcije na etničku polarizaciju, odnosno policijske i vojne strukture često pogoršavaju umjesto da razrješavaju sukobe u višetničkim društvenim zajednicama kao što je Bosna i Hercegovina. Državni režimi koji se osjećaju nesigurno radi etničke raznolikosti svog glasačkog tijela često održavaju državnu bezbjednost podešavanjem etničkog sastava svojih organa prinude na način da se međuetničko nepovjerenje transformiše u distanciranje slabijih zajednica od samog političkog sistema. Istovremeno, takva politika regrutacije i unapređivanja često daje pripadnicima favorizovanih etničkih grupa uvjerenje da država ima funkciju njihove privatne zaštitne službe i stoga pružaju otpor svakom zahtjevu slabijih grupa za većim učestvom u policijskim snagama ili vojsci. Povećanje obima policijskih snaga i militarizacija policije naglasili su njen značaj za međuetničke odnose, s tim da je značajan dio tog povećanja i militarizacije bio omogućen prodajom i poklonima stranih pokrovitelja.

Za razrješenje međuetničkih konflikata potrebno je da se policija i vojska preispitaju ne samo kao neutralni instrumenti za rješavanje problema, nego i kao potencijalni izvori tih problema. Prilikom razmatranja sistema bezbjednosti Bosne i Hercegovine prije svega treba imati na umu: uticaj etničkog sastava bezbjednosnih snaga na razrješenje konflikta; uticaj odnosa policije i vojske na razrješenje konflikta i šta nam etničke formule i podjela rada između policije i vojske mogu reći o koncepciji državne bezbjednosti. Kako bi se postiglo trajno rješenje etničkih sukoba u Bosni i Hercegovini biće nužna temeljita promjena u raspodjeli političke moći i uticaja u društvu, i kao dio te promjene, etničko preuređenje policije i vojske i na vrhu i na dnu. Razrješenje međuetničkog konflikta ne može biti trajno ako bude postignuta samo bezbjednost države, a ne i bezbjednost svake zajednice unutar države.

Svi aspekti demokratije-konceptualni, moralni i empirijski se mogu promatrati u kompromisu između zahtjeva da se ni s jednom osobom ne

može vladati niti joj se mogu nametati pravila ponašanja bez njene saglasnosti i imperativa poštivanja opšteg konsenzusa. Na empirijskom nivou taj se kompromis ogleda u odnosu većine i manjine. Model koji se najviše približava demokratskom ideal-tipu je princip većinske demokratije, koji jeste najbliži idealu ukoliko se ne apsolutizuje i ne zloupotrebljava, a primjena tog principa u nekoj državi se u najvećoj mjeri može provjeriti analizom stepena bezbjednosti i sloboda koje uživa manjina. Demokratski sistem vlasti ne dovodi do apsolutne harmonije u društvu, niti je garancija opšteg sklada, ali je svakako najprimjereniji oblik uređivanja odnosa u zajednici, u kojima će nejednaki biti manje nejednaki, neslobodni manje neslobodni, a nemoćni manje nemoćni nego u bilo kojem drugom poretku.

Jedan od temeljnih problema demokratije u Bosni i Hercegovini je kako faktički pluralizam prevesti na politički demokratski pluralizam, odnosno kako objektivnu različitost i konfliktnost interesa rješavati prema dogovorenim pravilima igre, a ne nasiljem i represijom. Politički sistem u Bosni i Hercegovini je izuzetno složen, ili kako Čepo (2014) navodi: Politički sustav Bosne i Hercegovine nije stvoren s ciljem optimalnoga uređenja odnosa u toj državi niti je odraz želja njezinih građana izraženih kroz ustavotvornu aktivnost njihovih predstavnika i plebiscitarnu prihvaćenost. Bio je oruđe zaustavljanja ratnih sukoba, a postao je sidro kojim političke elite održavaju status quo, odnosno čuvaju prekinuti konflikt u njegovu smrznutom stanju (str. 56). Demokratija kao sistem vlasti, za razliku od totalitarnih poredaka, ne skriva i ne eliminiše razlike, nesuglasice i sukobe, a naročito to ne čini primjenom prinude. U demokratskom procesu i demokratskom poretku konflikti su legitimni i upravo je jedna od krucijalnih odlika demokratije odnos prema konfliktima i upravljanje njima kroz dijalog, a bez prisile. U demokratskim sistemima trajni je i možda najvažniji problem kako stalno razvijati i sačuvati sve prednosti predstavničke demokratije i većinskog načela odlučivanja, a istovremeno spriječiti „tiraniju većine“ koja može ugroziti samu demokratiju i vrijednosti koje ona štiti, s tim da uvijek treba imati na umu da „funkcija Bosne i Hercegovine kao države treba da omoguću koegzistenciju pojedinih interesa, posredstvom pravila koja treba da preduprede, smanje i ublaže sukobe“ (Vejnović, 2003, str. 4).

Nacionalni princip državne i političke konstitucije ne može osigurati ni demokratski poredak ni zaštitu etničkih manjina, već nužno vodi u nacional-totalitarizam jer individualitet koji je temeljna pretpostavka demokratije podređuje kolektivnom, nadindividualnom entitetu, a sve druge etničke manjine desubjektivše i diskriminiše. U Bosni i Hercegovini, kao posljedica ratnog sukoba, prisutan je određen stepen mržnje među različitim etničkim zajednicama, a mržnja kao integrirajući činilac naroda se uvijek pokazuje kao ograničavajući faktor za razvoj demokratije. Bosni i Hercegovini je potrebna demokratija koja garantuje trajni mir i donošenje dobrih odluka, te ujedno građanima daje pravo da donose (i mijenjaju) sud o kvalitetu takvih odluka, nužna je demokratija koja podrazumijeva vladavinu javnosti koja (javno) prosuđuje i u kojoj neće vladati „kult ličnosti“, već će se dosljedno provoditi zakoni i osigurati jednakost pred zakonom, demokratija u kojoj se birači trebaju osloboditi tiranije stranačke organizacije, a narod jarma vladavine novca i monopola. Kao jedna od osnovnih prednosti demokratije je postojanje mehanizma za donošenje kolektivnih odluka i to na način koji obezbjeđuje najpotpunije i kvalitativno najbolje učešće zainteresovanih strana.

Svaki demokratski sistem podrazumijeva jednako i opšte pravo glasa za punoljetne građane, vladavinu većine, ali i garanciju ostvarivanja prava manjina, vladavinu prava, procedure prema kojima kolektivne odluke moraju dobiti saglasnost velikog broja onih koji imaju pravo da ih donose, te ustavne garancije slobode udruživanja i izražavanja, kao i drugih prava i sloboda. U Bosni i Hercegovini demokratiju ugrožavaju i podrivaju različite nedemokratske tendencije, kao što su slabljenje pozicije, uloge i značaja parlamenata kao zakonodavnih tijela i rasprostranjenost tajnih organa i organizacija i drugih oblika državne cenzure.

U današnjem vremenu, sljedeće liberalno-demokratske vrijednosti su dominantne: stvaranje građanskog društva i konstituisanje građanina; podjela vlasti; parlamentarizam i politički pluralizam; oslobođenje ekonomije od tutorstva politike; pravna država i vladavina prava; sistemska kontrola nosioca političke vlasti; demokratski tip izbornog sistema; institucionalizovana javnost i sloboda informisanja i participativno-demokratski tip političke kulture i civilno društvo. Društvena previranja u globalnim okvirima,

pa i previranja u Bosni i Hercegovini imaju sve veću „potrebu za državom“, što ukazuje na opasnosti od novog etatizma i totalitarizma, a zahtjev za demokratijom i demokratskim poretком postavlja kao imperativ. Pojam interesa implicira postojanje konflikta, a prema modelu liberalne demokratije interesi se putem političke vladavine nastoje kontrolisati podjelom vlasti, poštovanjem ljudskih prava i sloboda i pravom na opoziciono djelovanje, što pretpostavlja i slobodne izbore.

3. Dijalog i tolerancija u Bosni i Hercegovini kao “kategorički imperativ”

U savremenom dobu, svijet je podijeljen na najrazličitije načine, te su upravo iz tog razloga dijalog i tolerancija zahtjevi vremena i snažne brane vladavini jednostranosti. Ljudi, stvari i ideje kreću se u horizontalnom i vertikalnom pravcu i u današnjem svijetu za sve razlike i suprotnosti ima mjesta u ljudskoj stvarnosti. Potreba za razgovorom jasno ukazuje da sa odnosima između ljudi u društvu nije sve u najboljem redu. Tek kada se uzme u obzir suština dijaloga i tolerancije, može se vidjeti do koje se mjere određeno društvo srozalo u svakodnevnim odnosima ljudi, a ključno sporno pitanje na koje treba staviti fokus je pitanje opštenja među ljudima.

Stepen demokratskog razvoja jednog društva ogleda se i u njegovim odnosima prema dijalogu i toleranciji. Nivo razvoja demokratije može se mjeriti granicama tolerancije i načinom vođenja razgovora. Društva koja ne njeguju dijalog potiskuju dijaloške subjekte i njihovo mišljenje na margine društvenog života, a ukupno društveno komuniciranje privezuju uz zadani tip konsenzusa. Prvenstveno treba uspostaviti komunikaciju ravnopravnih društvenih subjekata, a potom dovesti do ekspanzije dijaloga u društvu.

Danas, u cijelom svijetu, dijalog predstavlja svojevrsan “kategorički imperativ”, a naročito u Bosni i Hercegovini gdje više religija i nacija egzistira na istom prostoru, gdje se stvara ili osnova za uzajamnu trpeljivost ili osnova za uzajamno istrebljenje. Uzajamna trpeljivost je nužan uslov u društvu vjerske i nacionalne raznolikosti. Dijalog koji ne posreduje

između stvarnog i mogućeg nije aktuelan i nema puniji značaj za kulturu na koju se odnosi. U društvu postoji potreba da se kultura govora, koja uključuje pojmove kao što su hijerarhija, nužnost, prinuda, moć, despotizam, struktura, dogma, zamijeni kulturom razgovora koju odlikuju pojmovi slobode, jednakosti, saradnje, otkrića, pluralizma, izbora. U društvu u kome se samo drže govori, a ne vode razgovori, imamo odnose moći, a ne odnose saradnje. Kada u jednom društvu razgovor zamijeni govor, onda je to znak da se društvo kreće od nužnosti prema slobodi, od strukture prema kulturi. Tranzicija sa jednog načina mišljenja na drugi usko je povezan i sa napuštanjem jednog načina življenja u korist drugog.

Pošto kultura dijaloga ne zahtijeva samo kulturu sagovornika, već i progresivnu demokratsku svijest, razvijenu sredinu i naviku da se provjeri sve ono što se pretpostavlja ili naslućuje, postaje jasnije zašto je dijalog u Bosni i Hercegovini najčešće bespredmetan jer nije imao druge ambicije do monologiziranja. U Bosni i Hercegovini odavno se ne pamti da je jedan sagovornik priznao drugome nadmoćnost argumentacije. U situacijama gdje nema dijaloga kao aktivne svijesti nema ni napretka u društvenom i kulturnom životu. Biti spreman na vođenje razgovora, znači odbaciti svaku pomisao na nasilje, a nenasilje, s obzirom na svoj cilj, podrazumijeva prikrivenu moć. Međuljudski odnosi mogu se posmatrati sa dva aspekta: kao odnosi moći ili kao odnosi saradnje, odnosno razgovor se može voditi ili sa pozicija moći ili sa pozicija ravnopravnosti u razgovoru.

Na prostoru Bosne i Hercegovine tolerancija itekako predstavlja jedini put naprijed i ona je neodvojiva od slobode i autonomije koji se istinski mogu ostvariti tek u dijalogu sa drugima. U multikulturnim i višenacionalnim društvima, koja nisu homogena ni nacionalno, ni vjerski, ni kulturno, pitanje tolerancije je od suštinskog značaja. Otuda se i javlja zahtjev za tolerancijom u cjelokupnom društvenom životu, politici, etici, socijalnoj kritici. Imajući ovo u vidu, tolerancija se počinje shvatati kao podnošenje i trpljenje u ljudskom zajedničkom životu koje je vezano za neku osobu ili zajednicu, za suprotno uvjerenje, izjašnjavanje i djelovanje pojedinih ljudi i grupa. U vidu se imaju sva područja društvenog života i različita vrijednosna opredjeljenja-religije, pogled na svijet, nauka, umjetnost, politika i običaji. Svaka zajednica, koja ne gleda naprijed i u u svoje

mlade naraštaje ne ugradi i ne razvije potrebu za razgovorom i naviku za trpeljivost prema drugom i drugačijem, nema izgleda za budućnost. Ona će je imati ako vaspitanje i obrazovanje svojih mladih članova usmjeri prema dijaloškom mišljenju, prednostima i vrijednostima koje proističu iz razlika. Nova kulturna raznolikost predstavlja mnogo direktniji izazov tradicionalnoj kulturi i obrazovanju, a tolerancija i dijalog je nov način predstavljanja pitanja pluralizma i kulturne raznolikosti.

Vaspitanje za dijalog i toleranciju, prije svega treba imati u vidu mogućnost i pravo izbora. Cilj vaspitanja i obrazovanja je da ljudi nauče da budu vaspitavani za promjene. Tolerancija i dijalog je ono stanje duha u Bosni i Hercegovini koje mu omogućuje da dobro funkcioniše. Netrpeljivost može biti proizvod vremena, ali daleko češće je posljedica pogrešnog vaspitanja i obrazovanja, otuda potiču i sve češća zalaganja da se pitanja tolerancije uključe u vaspitne sadržaje. U današnjoj Bosni i Hercegovini se, odbacujući interkulturnu dimenziju, otvoreno forsira monokulturalnost, ali poznavanje i razumijevanje drugih kultura i uspostavljanje pozitivnih odnosa razmjene i uzajamnog bogaćenja među različitim kulturnim komponentama u okviru jedne zajednice jeste suština tolerancije. Osposobljavanje za toleranciju znači unapređivanje kulturnih različitosti, raznolikosti, usvajanje kulturnog pluralizma kao mogućnosti da što stranije izrazimo vlastitu ličnost i naš ljudski potencijal, da se borimo protiv svih oblika isključenja i isključivosti.

Tolerancija je nužan uslov za mogućnost suživota sa drugima. Pošto izvan zajednice nisu moguće, individualnosti su upućene na međusobnu koegzistenciju. Nemoguće je biti slobodan bez drugih, te u tom smislu sloboda i jeste individualnost potvrđena u samoodnošenju sa drugim. Iz toga proizlazi da se borba za slobodu sopstvenog identiteta manifestuje i kao borba za slobodu identiteta drugih. Tolerancija je neantagonistički, grupni i individualni odnos, koji omogućava koegzistenciju razlika u zajednici. Uslov za toleranciju jeste sloboda pojedinca, jer samo slobodan čovjek može biti tolerantan i samo slobodnog čovjeka možemo tolerisati. Da bi tolerancija u Bosni i Hercegovini bila moguća, potrebno je ostvariti svijest o razlikama, pravo na razlike, otvorenost za dijalog i spremnost na udruživanje.

Pojave koje značajno ugrožavaju dijalog i toleranciju u Bosni i Hercegovini su govor mržnje i jezičke manipulacije. Govor mržnje je sredstvo koje se upotrebljava sa ciljem da se neka etnička, nacionalna, rasna, vjerska, socijalna ili politička grupacija opiše i prikaže u negativnom kontekstu, odnosno predstavlja instrument kojim se u cilju mobilizacije koristi jezik politike orijentisane na učutkivanje ili uklanjanje protivnika. Govor mržnje, udružen sa govorom laži i iskrivljivanjem činjenica, veoma je prisutan na javnoj sceni Bosne i Hercegovine, pri čemu najviši predstavnici državne i partijske vlasti, kao i režimski mediji proizvode ogromne količine netrpeljivosti, agresivnosti i ksenofobije. Govor mržnje u praksi koristi dva usko povezana oružja: etiketiranje i opanjkavanje političkog suparnika, uz izraženu upotrebu laži, a takođe “mržnja i govor mržnje su uvijek pogodni kao mehanizam i instrument za sticanje i održanje identiteta, te za punu i efikasnu socijalnu kontrolu” (Šijaković i Đukić, 2010, str. 92).

4. Zaključna razmatranja

Bosnu i Hercegovinu karakterišu izražene političke (nacionalne) i kulturne (vjerske) podjele, koje stvaraju znatne poteškoće za stvaranje građanskog (civilnog) društva u dugoročnoj perspektivi, a „pod civilnim društvom podrazumevamo spontani oblik udruživanja i povezivanja građanki i građana nezavisno od sfere moći i vlasti, ali sa ciljem da se utiče na nosioce ključnih političkih uloga i na političke procese u jednom društvu“ (Popov-Momčinović, 2009, str. 136), odnosno možemo zaključiti da „dakle, civilno društvo je društvo reda, kulturnog odnosa i življenja ljudi, društvo slobodnih pojedinaca-građana“ (Kuzmanović, 2002, str. 205).

Pored navedenih podjela, stvaranje građanskog društva osujećuju i osnovna obilježja političke kulture u Bosni i Hercegovini, kao što su: nizak nivo povjerenja prema drugom i drugačijem; provincijalizam i patrijarhalni mentalitet, uz već tradicionalno nizak obrazovni nivo stanovništva u Bosni i Hercegovini. Danas definicija politike podrazumijeva krvoločnu borbu društvenih grupa i pojedinaca za osvajanje, očuvanje i povećanje moći i vlasti, a suštinu politike u Bosni i Hercegovini čini borba oko raspodjele i kontrole društvene moći.

U novom svjetskom poretku dominiraju univerzalne vrijednosti, norme i pravila ponašanja, što stvara problem za države koje se zasnivaju na nacionalnoj kulturi, kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini, jer takve države veoma teško mogu da se uklope u pomenute obrasce. Svaka zajednica koja je utemeljena na nacionalnom mitu protivi se promjeni, čime se stvara prepreka za odvijanje širih integrativnih procesa i razvoj tolerancije između tri naroda i njihovih kultura u Bosni i Hercegovini. Osnovni i presudan zadatak koji se postavlja pred nama u Bosni i Hercegovini je učenje novih generacija dijalogu i toleranciji putem vaspitanja i obrazovanja.

Odnosi između tri političke zajednice u Bosni i Hercegovini reflektuju se u jeziku i govoru koji oni koriste u međusobnoj komunikaciji. Analizom takve komunikacije može se zapaziti da govor mržnje konstantno obilježava sve faze u politici Bosne i Hercegovine – od prve etape koju je činio šovinistički nacionalizam, preko druge etape: vještačkog mirotvorstva, do današnje sinteze ksenofobije i merkantilnog patriotizma. Imajući u vidu današnji javni govor, potreban je daleko veći razvoj demokratske svijesti kako bi se u javnoj sferi, a naročito sferi politike i političkog života, afirmisao neopterećen, neideologizovan i uravnotežen jezik, uz napomenu da „vezano za moguće trendove i preporuke radi dostizanja pune zrelosti odn. punog stupnja razvoja civilnog društva, treba imati u vidu da se radi o dugoročnom i mukotrpnom putu koji još nije pređen ni u tranzicionim zemljama koje su se demokratski konsolidovale“ (Popov-Momčinović, 2009, str. 142).

Literatura:

1. Dmičić, M. (2010), Bosna i Hercegovina kao državna zajednica sui generis-privremeno rešenje ili model za budućnost, Beograd, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, br. 58/2010, str. 211-228
2. Kuzmanović, R. (2002), Ustavno pravo (treće izdanje), Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
3. Šijaković, I. i Đukić, N. (2010), Mržnja kao instrument socijalne kontrole u Zborniku radova sa međunarodnog naučnog skupa na temu „Kako prevazići govor mržnje (nacionalne, vjerske, rasne, političke) i netoleranciju u interesu što bolje političke kampanje i demokratskih rezultata na parlamentarnim izborima 2010. godine u Republici Srpskoj i BiH“, Banja Luka, Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str. 84-93
4. Čepo, D. (2014), Parlamenti i skupštine: demokratski deficiti Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Zagreb, Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, str. 55–75
5. Popov-Momčinović, Z. (2009), Društveni aspekti političkog sistema u zborniku Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine-izabrani aspekti, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Konrad Adenauer, Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, str.134-157
6. Vejnović, D. (2003), Politička kultura, dijalog, tolerancija i demokratija u Bosni i Hercegovini, Udruženje defendologa Republike Srpske Banja Luka i Grad Banja Luka

Zaprimljeno: 15.11.2021.

Prihvaćeno: 11.01.2022.